

Christian Armenia
AND
The Christian Powers

An Address
by
M. S. GABRIEL
TO AMERICAN CHURCHES

ՔՐԻՍՏՈՆԵՍՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ
ԵՒ
ՔՐԻՍՏՈՆԵՍՅ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՏԵՆՍԻՍՏՈՒԹԻՒՆ Մ. Ս. ԳՍԱՐԻԷԼԵԱՆԻ
ԽՕՍԵՑԵՍԼ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ
1896 Թուականին

ՆԻՒ ԵՈՐՔ
1897
NEW YORK.

Gr. 1221/
9(47.925)2.4.

CHRISTIAN ARMENIA

AND

THE CHRISTIAN POWERS

—
An Address

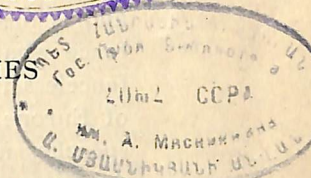
by

M. S. GABRIEL

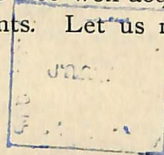
—
TO AMERICAN CHURCHES

2053

You have much heard and read about the recent tragical events in Turkey, but the tragedy is not yet through and you will have, unfortunately, continue to hear, after the shouting and roar of the Mohammedan rabble which passed like a ravaging tempest, the pitiful cries of the orphans and the wailing of the inconsolable widows of Armenia. That is, however, not all that claims your attention. The Armenian Question is not merely the question

of Armenia but of the entire Orient—the question whether the Ottoman Power is at all capable of becoming a member of Christian Europe, and if not, what must be the relation of the Sultans to their Christian subjects on the one hand, and to the Powers of Europe, on the other. The question is old and a very thorny one. Its thorns are just at present forming a crown on the head of martyred Armenia. These thorns bled once Greece and Rumania, Serbia and Bulgaria, all saved since by the help of Europe. Poor Armenia only remains most cruelly involved in the thorns and is bleeding to death, without any defence whatever. Defenceless, O! wholly defenceless is Armenia despite the promises of Europe, despite all the high-sounding speeches made in her behalf in England and America, despite the important fact that Armenia, by the Treaty of Berlin, has been placed under the patronage of the Great Powers in general and, by the Cyprus Convention, under the protection of Great Britain in particular. Despite, did I say, but it would be truer to say thanks to European patronage and sympathy Armenia is being destroyed. This may seem strange to those who are not well acquainted with the course of events. Let us make it clear.

ARM 1821-2015
Wf 1820

Christian Armenia had for centuries been oppressed by her Moslem rulers and burdened with crushing taxes. But to the brutal force of the Turks the Armenians opposed their valuable services as tillers of the land and as men of industry and trade. In the higher circles of politics and diplomacy also the Armenians rendered much-needed service to the State; their services were the more appreciated by the Sultans and their ministers as the Armenian statesmen and diplomats were always occupying a subordinate position, though superior in talent to their titular superiors. The trusted political advisers of some of the Sultans have been Armenians. By great services rendered with humility the leading Armenians had gained the sympathy of the Sultans and were enabled to mitigate, in a certain degree, the sufferings of their compatriots in the Armenian provinces. The Armenians, having no relation of any ecclesiastical or racial order with any of the great nations of Europe, depended on their own prudence and faithfulness toward the Ottoman throne for preserving their existence and national institutions, and were, in fact, considered by the Sultans more loyal than the Greeks and the other Christian subjects. Thus a tolerable accommodation

had naturally been effected between the Turkish Government and the Armenians.

THE WORK OF THE AMERICAN MISSIONS
IN ARMENIA

This accommodation was deranged in the course of the last twenty years. How this change was brought about, that is the point I desire to make clear to you. Several things contributed to it. One principal preparatory factor was the greater acquaintance of the Armenians with Europe and America. The American Missionaries have been powerful agents of Armenian regeneration. A host of Armenian teachers and leading men have come out of American Institutions with a wider intelligence of the world and a higher ideal of life. Though no Armenian ever imagined that the United States Government would at any event take a direct part in the solution of the Oriental Question, every Armenian, however, thought of America as of a moral support and a good acquaintance. They regarded the American missionaries as samples of Christian Europe. They had read the works of the best authors. They had formed an exalted idea of Europe. They knew it was omnipotent, and believed it was in sympathy with the weak and the oppressed. They knew nothing of

the Bismarckian type of statesmen, nothing of the new spirit of governing Europe which placed might above right and worshipped brutal military force.

THE NATIONAL ASPIRATION OF THE ARMENIANS

The Armenian leaders, College professors, writers and Associations were endeavoring to spread education throughout Armenia, and thus strengthen the nation and enable it to resist better the bad influence of Moslem corruption, to oppose pen to sword and gain greater freedom without shedding blood. It was a noble dream of the Armenians. They were trying to introduce into the world the principal of peaceful conquest by the might of the educated mind.

THE TREACHERY OF THE POWERS

This Armenian ideal, alas! was brought to naught by European politicians who sacrificed Armenia to their selfish, narrow ambitions. First of all, it was Russia who introduced into the San-Stefano Treaty, in Feb 1878, some clauses regarding Armenian reforms. But worse than this was the 61st article of the Berlin Treaty, signed the same year by the six great Powers, which Powers took the engagement of superintending the execution of Armenian reforms. And still worse than this was the Cyprus Con-

vention, between England and Turkey, by which Convention the Government of Great Britain made itself the associate and collaborator of the Sublime Porte in the matter of reforms.

All these Treaties and solemn engagements of the Great Powers misled the Armenians into the sweet hope that mighty Europe in general and Great Britain in particular were going to do something in the way of ameliorating the Turkish administration of the Armenian provinces. From 1878 to 1893 the Armenians held an expectant attitude toward Great Britain, refusing to believe that all the Treaty pledges might be mere words. At last the unfortunate Armenians found themselves in a most dangerous situation. The supposed moral alliance between Armenia and Europe was a fiction, while the old accommodation between Armenia and Turkey was undone, and the Armenians were face to face with a Sultan who hated them with all his heart. Great Britain, doubly responsible for the situation, was busy pocketing her new Turkish booty, Egypte, and would not irritate her Turkish victim for Armenian reforms. Hamid regarded the Armenians as virtually separated from Turkey and adhering to Europe, appealing to the

Christian Powers, his enemies;—the Christian Powers, the humblers of the Ottoman Empire, the plunderers of Turkish territory, the pretenders to his succession! "Ah," said the Sultan to himself "I can not directly humble these terrible Powers, but I can humble their would-be ally, Armenia, whom I have in my grasp. I can and I will persecute, torture, insult and kill her."

THE SLOW MARTYRDOM

The Sultan did carry out his project. About his killing process of the last two years you know enough, but about the persecution and all sorts of horrors accumulated on the Armenians from 1884 to 1894 you know very little. The slow martyrdom continued for ten years before the wholesale massacres began. The population, throughout the Armenian provinces, was ground to dust, benevolent associations scattered; teachers, professors, bishops and influential men exiled, peasants chased out of their villages by Kurds who simply appropriated their lands and houses and cattle, and thousands of innocent men flung into the prisons.

THE ARMENIAN REVOLUTIONISTS

The Armenians thus placed in face of a sure destruction, were divided into two

parties; one of them was of the opinion that the situation should be brought to the knowledge of the Powers, in hope they would pity them at last. The other party, in despair, tended to measures of self-defence or revolution. Please note here the important point that the revolutionary party came into existence after, and as a result of, the destructive policy adopted and carried very far by Hamid. It was not a strong party, it has not succeeded to organize any revolt or serious resistance to the Turk. It has served only as a plausible pretext to the Sultan for multiplying his cruelties.

THE WHOLESALE MASSACRES

While the Sultan was thus taking advantage of the insignificant revolutionary party of the Armenians, England and the other Powers were refusing attention to the appeal of the peaceful Armenians. Hamid lost no opportunity. He proportioned carefully his increasing temerity to the indifference manifested by Europe. Then he proceeded from piecemeal to wholesale massacres and tried them first in a remote, secluded region of Armenia. In the summer of 1894 Kurdish and Turkish troops wiped out 40 villages in Sassoon. Upon the intelligence of the news, the Press throughout the civilized world raised a shout

of protest and England was obliged to do something. What did England do? She consented to a Turkish Commission being sent by the Sultan to Moosh to investigate the facts on the spot, or rather to keep European investigators off the spot. The Commission lingered around Sassoon for 6 or 7 months, though the British Government had received consular reports of the frightful massacre long before the Commission reported.

THE INTERVENTION OF THE POWERS

It was a moment of the highest interest for the Armenians. England had at last intervened. The story of the awful massacre was verified, and the victims expected some relief, some protection from further outrage. Russia and France joined Great Britain and—you remember what they did: they did not demand the exemplary punishment of any officer or Kurdish chief who had commanded the troops to massacre the innocent peasants, no! on the contrary, the general commander, Zechi Pacha, was even decorated by the Sultan—but they prepared a scheme of reforms, just as useless as all the previous ones, and submitted it to the Sultan. Hamid, after a few weeks of deliberation, signed the

scheme of reforms. "Victory" shouted the British Government, diplomatic victory!

"Not victory," thundered Gladstone, "but defeat!" In fact it was a defeat, that agreement between the three Powers and the Sultan. Abdul-Hamid had signed and sealed not a scheme of reforms but the doom of the Armenians. Being assured by one of the Powers—and no body was ever at a loss to guess which one—that they did not mean to achieve reforms by all necessary means, the Sultan entered upon the most brilliant part of his career, ordering not the massacre of an other Armenian community, but of all the Armenian communities throughout Armenia and Asia Minor. Reports of terrible butcheries began to come in quick succession. Massacre at Trebizond, massacre at Baiburt, massacre at Erziguian, at Erzeroom, at Diarbekir, massacre at Harpoot, at Arabkir, at Palou, and Malatia and Maden, massacre at Marash and Aintab and Furnuz, massacre at Berejik and Ourfa, again massacre at Marash, massacre in towns and in villages without number.

Massacre! Does that horrible word say enough? Not in this case. It is not mere butchery, it is something infinitely worse. Who can describe the horrors? Who

can realize them? I myself, though a native of Armenia, am unable to conceive the tremendous magnitude of the atrocities. I come near realizing them only when I read of the horrors which my own familiar regions and personal acquaintances were subjected to—when, for instance, I read of the terrible martyrdom of Rev. Abouhaya-tian, of Rev. Melkon, of Rev. Tamzarian, of Rev. Siraganian and other ministers whom I knew personally—or when I read of the ruin, burning and massacre of Eguin, my own native city on the banks of the river of Euphrates; of the slaughter of all the male above 13 years, except about 40 who escaped by almost miracle; of the satanic cruelty of the soldiers who cut off the ears of my grand father, a trembling old man of 90 years, dug out his eyes and then threw him into the flames of his burning house. Think of it, my friends, think of the indescribable misery into which is plunged a city after three days of massacre, looting and burning, when the women and children only survive. Oh! the women, I most bitterly mourn them, who have lost house and all furniture, lost husband, father, sons, having no bread, no bed, no shelter, no consolation, almost naked and unable to sleep. Their condition is worse than death.

THE POWERS CONDEMNED

Whom shall I accuse? Whom shall I condemn? The soldiers and mobs who perpetrated these crimes? Yes!, but still more the Great Assassin who conceived the scheme and ordered the execution of these crimes. Shall I not go further? I will. I will condemn the Great Powers which refused to listen to the piercing cries of agonizing Armenia, of that Armenia whom they had promised protection by solemn treaties. Oh! it is not the respect of treaties, it is not the interest of Christian civilization in the East, it is not the cause of justice and humanity that they care for, but victory, diplomatic victory! What a victory!

3,000 villages have been devastated; 130,000 innocent men, women and children have been slaughtered; half a million are left without house, without clothes, without bread. Is that victory or defeat?

Thousands of Christian women and maidens have been carried by Moslems into captivity or married by force to brutal Turks and Kurds, churches reduced to ashes and chapels turned into stables and mosques. Is that victory?

Is the waving of the crescent over the cross your Victory? O Salisbury! Answer

me! And you too, Emperor of Germany, and you, Czar of Holy Russia. I question and judge and condemn you all, not in my name, but in the name of the multitude of orphans crying for bread; in the name of the innocent babies tossed on bayonets; in the name of the Armenian martyrs, of that host of brave Christians who, when threatened with instant death if they would not deny Christ, answered: "We are ready to die for the love of Christ;" in the name of those women who, in order to escape from the outrage of the foul soldiery, threw themselves into the river of Euphrates and drowned; in the name of the virgins of Armenia who, in struggling to defend their honor against their brutal captors, received 20, 30 sword cuts and were covered with wounds. Yes! in the name of those heroes and heroines I judge and condemn you all, "Christian" Powers!

EMPEROR WILLIAM

Having all of them judged, I will now make a particularly honorable mention of one of them. The Emperor of Germany, judging from his speeches, is full of military spirit; and almost every time he speaks of war and victory, speaks also of God. We should expect to see such a prince, in face of the massacre of 100,000 innocent people, say, inspired with a holy indignation, sword in hand, as did Macduff—

Gentle Heaven, cut short all intermission;
Front to front bring thou this fiend of
Turkey and myself;

Within my sword's length set him,
If he escape, Heaven forgive him too.

In stead of that, he said in cold blood that he must support the authority of "the fiend" and give him time to execute his plans of "reforms," those reforms which were promised to Armenia 18 years ago, in the very heart of Berlin, and were to be carried out "without further delay." This Christian Emperor expressed his sympathy and regards to "the fiend" of Turkey by presenting him, after the last massacre at Constantinople, with a photograph of his family.

No less honorable an attitude was held by a still younger emperor, who accepted presents from, and his ambassador was decorated by, the Great Assassin.

They are most respectfully saluting each other, the Sultan and the Christian Emperors, they are exchanging presents and decorations while 100,000 slaughtered bodies are lying before their eyes and half a million perishing of hunger and pestilence.

What century are we living in!

O Christian princes! you shake hands with the monstrous Assassin who trampled upon your treaties, mocked at your threats, and threw to your face the beheaded body of a nation in defiance of heaven and earth!

Heaven will not forgive you this if the earth does.

THE CHURCH OF ARMENIA VICTORIOUS

Now, I turn to you, my Christian friends and call your attention from the

princes shamefully defeated by "the Fiend" to the Church of Armenia victorious through Christ. Christian Armenia is wounded, bleeding, prostrate, naked, starving, and the cruel feet of the enemy are yet trampling upon her, still she is victorious. Listen to her words. She has learned them from St. Paul, and is repeating them from the deepest depths of her soul:

"Who shall separate us from the love of Christ? shall tribulation, or destress, or persecution, or famine, or nakedness, or peril, or sword? As it is written. For thy sake we are killed all the day long; we are accounted as sheep for the slaughter. Nay, in all these things we are more than conquerors through him that loved us. For we are persuaded, that neither death, nor life, nor angels, nor principalities, nor powers, nor things present, nor things to come, nor height nor depth, nor any other creature, shall be able to separate us from the love of God, which is in Christ Jesus our Lord."

While they thus worship God in their souls, the survivors of the massacres in many villages are deprived of the privileges of public worship. Their churches are in ruins, their pastors or priests slaughtered, their school-teachers murdered. It is not merely bodily hunger that they are suffering from, but "as the hart panteth after the water brooks, so panteth their soul after God." Their cry is: "When shall I come and appear before God?... I will say unto God my rock, why go I mourning because

of the oppression of the enemy? As with a sword in my bones, my enemies reproach me, while they say daily unto me: Where is thy God."

Yes! my friends, that reproach of the enemy cuts deeper into the bones of the Armenian Christians than all swords and daggers.—Where is thy God? Where are thy Christian Powers? Why do not they succor thee. Cry louder, perchance thy Christian friends are deaf...

HEROIC GENEROSITY OF SOME AMERICAN
CHRITIANS

Deaf have been the Powers to the cry of Armenia, but you, Christian people, true princes and princesses, I trust you will not be deaf. You can succor Armenia, and succor right away. Whatever you give to-day, gold or silver, for the survivors, will serve not merely to feed and dress their famishing bodies but comfort and strengthen their fainting hearts. Whatever you give to them, you give to the orphans and widows of Christian martyrs. There can be no occasion more worthy of your most generous sympathy. I gratefully acknowledge the generosity already shown by many; but the funds have been so far not commensurate to the stupendous extent of the demands. One servant girl gave for the Armenian orphans all her savings: \$95.00. Surely there are heroes in this country too, and in this congregation. May God bless Armenia through you, and bless you through Armenia!

ARM 1884-2015 (2653)

ԲՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Ե Ի

ԲՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆՔ

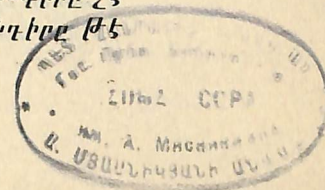
ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ Մ. Ս. ԳԱՐԻԷԼԵԱՆԻ

ԽՕՍԵՑԵՍԼ ՆԻԻ ԵՈՐՔԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ

1896 Թուականին

(Ամգլիներէմիմ Թարգմանութիւնը)

Դուք շատ լաճ և կարգացած էք
Թուրքիոյ վերջին ողբերգական դէպքերուն
վրայ, բայց ողբերգութիւնը դեռ չէ
աւարտած, և դուք, դժբաղդաբար, պիտի
լսէք տակաւին, Մահմետական խաժա-
մուծին կանչ ու կառանչէն յետոյ որ ա-
ւերիչ փոթորկի մը պէս անցաւ, բիւրա-
ւոր որբոց սրտաճմլիկ լացը և անմխիթար
այրիներու ողբը: Այդ չէ սակայն ամենը
որ ձեր ուշադրութիւնը կը պահանջէ:
Հայկական խնդիրը լոկ Հայու խնդիրը չէ
այլ բովանդակ Արեւելի — խնդիրը թէ

արդեօք Օսմանեան Տէրութիւնը երբէք ընդունա՞յ է քրիստոնեայ եւրոպիոյ անդամ մը լինելու, և եթէ չէ, ի՞նչ պարտի լինիլ Սուլթանաց յարաբերութիւնը իրենց քրիստոնեայ հպատակաց հետ աստի, և եւրոպիոյ Տէրութեանց հետ՝ անտի: Խնդիրը հին է և չատ փշոտ: Անոր փուշերը ճիշդ այժմիկ նահատակ Հայաստանի գլխուն պսակ մը կը կազմեն: Նոյն փշերը արիւնեցին երբեմն զՅունաստան, զՍերպիա, զՌումանիա և զՊուլկարիա, այլ եւրոպայի ձեռքը այդ քրիստոնեայ գաւառները մի գմիոյ կնի փրկած է դաժան փշերէն: Հէքն Հայաստան միայն կը մնայ ամենաչարաչար կերպով բռնուած ի փշոցն և մահու չափ կ'արիւնի, առանց ինչ և իցէ պաշտպանող ձեռքի: Անպաշտպան, ո՛հ, բոլորովին անպաշտպան է Հայաստան՝ հակառակ եւրոպիոյ բոլոր խոստումներուն, հակառակ այն ամէն բարձրահնչիւն ճառերուն որք ի նըպաստ անոր խօսուած են յԱլգլիա և յԱմերիկա, հակառակ այն կարեւոր իրողութեան ևս որ Հայաստան, Պեռլինեան Դաշնագրով, դրուած է ընդ պաշտպանութեամբ Մեծ Տէրութեանց առ հասարակ, և Կիպրոսեան Դաշամբ, Մեծին Բրիտանիոյ հովանաւորութեան տակ ի մասնաւորի: Հակառակ, ասի, բայց աւելի ճշմարիտ կը լինէր ասել շմորիիլ եւ-

րոպական պաշտպանութեան և համակրանաց կը կործանի Հայաստան: Այս կրնայ տարօրինակ թուիլ անոնց որքաւ ծանօթ չեն դէպքերու ընթացքին: Բացայայտեմք այս կէտը:

Քրիստոնեայ Հայաստանը դարերով կրած էր իւր Միսիւլման տիրողաց հարստահարութիւնն ու ճակիչ տրոց ծանրութիւնը: Բայց Թրքաց բիրտ ուժին պատասխանեցին Հայք զնահատելի ծառայութիւններով իբր հողագործ և իբրև արհեստի և առևտուրի մարդիկ: Քաղաքական բարձր շրջանակաց մէջ ևս Հայք շատ կարեւոր ծառայութիւն մատուցին Պետութեանը. և նոցա ծառայութիւններն այնքան աւելի զնահատուեցան Սուլթաններէն ու նոցա նախարարներէն որքան Հայք միշտ գրաւեցին ստորակայ դիրքեր, թէեւ տաղանդով գեր ի վեր էին իրենց տիտղոսաւոր գերակայից: Սուլթանաց ոմանց վստահելի քաղաքական խրատողներն Հայեր եղած են: Խոնարհութեամբ ընծայուած թանգ ծառայութեանց շնորհիւ՝ նշանաւոր Հայերը գրաւած էին Սուլթաններու համակրութիւնը և կարող էին չափով մը մեղմացնել իրենց գաւառաբնակ հայրենակիցներուն նեղութիւնները: Հայք, մեծ տէրութեանց ոչ մէկուն հետ ցեղային կամ եկեղեցական կապ ունենալով, իրենք իրենց խոհեմութեան և առ Օսմ.

գա՛հն հաւատարմութեան վստահացած էին պահպանել կարենալու համար իրենց գոյութիւնն և ազգային հաստատութիւններն, և իրօք ալ յաջս Սուլթանաց աւելի հաւատարիմ կը նկատուէին քան զՅոյներն ու այլ քրիստոնեայ հպատակներն: Այս բնական կերպով իրարու հետ յարմարացում մը, իրար հասկնալ մը տեղի ունեցած էր թուրք կառավարութեան և Հայ ազգին միջև:

Այս յարմարացումը խանգարեցաւ յընթացս վերջին քսան տարիներուն: Ինչպէս յառաջ եկաւ այս փոփոխութիւնը, այդ կէտը կ'ուզեմ պարզել ձեզ: Քանի մը բաներ գործակցեցան առ այս: Նախապատրաստիչ գլխաւոր գործօն մը եղաւ Հայոց մեծագոյն ծանօթութիւնը Եւրոպիոյ և Ամերիկայի հետ: Ոչ մի Հայ երբէք մտքէն կ'անցնէր թէ Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնը, ինչ և իցէ պարագայի տակ, գործօն մասնակցութիւն մը պիտի ունենար Արևելեան խնդրոյն լուծման, բայց ամէն Հայ զԱմերիկա կը նկատէր իբրեւ բարոյական նեցուկ մը և բարեացակամ ծանօթ մը: Ծջմարտութիւնը սա է — և այս ամենակարեւոր ճմարտութիւն մ'է — թէ Հայ առաջնորդները, գօլէճներու ուսուցիչները, գրողներն ու ընկերակցութիւններն ջան ի գործ կը դնէին տարածելու համար դաստիարա-

կութիւնը ընդ բովանդակ Հայաստան, և այս կերպով զօրացունել զԱզգը և կարողանել զնա լաւ եւս դիմանալու իսլամապականութեան ազդեցութեանը, սրբ դիմադրել զգրիչ և մեծագոյն ազատութիւն ձեռք բերել առանց արիւնհեղութեան: Հայոց ազնիւ երազն էր այս: Նոքա փորձեցին մուծանել յաշխարհ սկզբունքը խաղաղական յաղթութեան՝ շնորհիւ դաստիարակուած մտքի զօրութեանը:

Այս հայկական իտէականը, աւաղ՝, գործադրութենէ վրիպեցաւ ի ձեռն Եւրոպական քաղաքագէտներու որք իրենց անձնասիրական, անձուկ ձգտումներուն զոհ տուին զՀայս: Նախ Ռուսիա Սան Սթէֆանոյի դաշնագրին մէջ մտցուց Հայոց համար բարենորոգումներու խնդիրը: Ատոր ետեէն եկաւ յոռեգոյն դաշնագիրը Պեռլինեան իւր 61-ր յօդուածով, քան զոր յոռեգոյն եւս էր կիպրեան Դաշն ընդ մէջ Անգլիոյ և Թուրքիոյ, որով դաշամբ Մեծն Բրիտանիա ինքզինք ընկեր և աշխատակից արաւ Բ. Դրան ի մասին բարենորոգմանց:

Այս ամէն դաշնագրական յանձնառութիւնը մեծ Տէրութեանց՝ բնականապէս ներշնչեցին Հայոց այն քաղցր յոյսը թէ Եւրոպա ընդհանրապէս և Անգլիա ի մասնաւորի՝ պիտի բան մը անէին Հայկական Գաւառաց Թրքական վարչութիւ-

նը բարեփոխու համար: 1878 էն մինչեւ 1893 Հայք ակնկալու կացք մը բռնեցին հանդէպ Անգլիոյ, և հանդէպ Եւրոպիոյ: Գիտէին թէ Եւրոպա ամենազօր էր և կը հաւատային թէ կը համակրէր տկարին և հարստահարեալին: Նոքա անգէտ էին Պիսմարքեան տիպար կրող քաղաքագէտներու գոյութենէն, անտեղակ էին կառավարող Եւրոպիոյ նոր ոգիէն որ ոյժը բարձր կը դասէ քան զիրաւունքը և զինուորական զօրութեան կ'երպրպագէ:

Դժբաղդ Հայերը սթափելով իրենք զիրենք գտան ամենավտանգաւոր վիճակի մը մէջ: Հայաստանի և Եւրոպիոյ միջեւ ենթադրուած բարոյական դաշնակցութիւնը երազ մ'էր, մինչ այն հին յարմարացումը ընդ մէջ Հայոց և Բ. Դրան վերջացած էր: Հայք կը գտնուէին դէմ առ դէմ Սուլթանի մը որ ի բոլոր սրտէ և ի բոլոր զօրութենէ կ'ատէր զիրենք: Ապտիւլ Համիտ զՀայս կը նկատէր իբրեւ բարոյապէս բաժնուած Թուրքիայէն և Եւրոպիոյ յարած, Քրիստոնեայ Տէրութեանց աղերսարկու—Քրիստոնեայ Տէրութեանց՝ Օսմանեան Պետութեան խոնարհիչներո՛ւն, Թրքաց հողոյ յափշտակիչներուն, Սուլթանաց գահուն ժառանգութեանը թիկնածուններո՛ւն: «Ա՛»,» ասաւ Համիտ ինքն իրեն. «չեմ գօրեր այս սոսկալի տէրութիւններ ուղղակի խոնարհեցնել, բայց

կրնամ նոցա դաշնակիցցուն, զՀայաստան, նկուն անել, զոր ի բռին ունիմ: Կարողեմ և պիտի կողոպտեմ, հալածեմ, նախատեմ և սպաննեմ զինքը:»

Եւ Սուլթանը արաւ ինչպէս ուզեց: Անոր մարդասպանական աշխարհահռչակ շահատակութիւնները ձեզի ծանօթ են: Միայն չէք գիտեր թէ ի՞նչ սրհաւիրք կուտեց նա ի գլուխ Հայոց 1884 էն մինչև 1894. չէք գիտեր այն յամր մարտիրոսութիւնը որ տասն տարի շարունակեց մինչև որ համայնաջինջ ջարդերն սկսան:

Հայք այսպէս դրուած լինելով ստոյգ ջնջման մը առջեւ, բաժնուցան երկու կուսակցութեան. մին կ'ատէր թէ պէտք է կացութիւնը ծանօթացնել Եւրոպիոյ այն յուսով թէ վերջապէս ի գութ կարելի էր շարժել զնա: Միւս կուսակցութիւնը, յուսահատած, միտեցաւ ինքնապաշտպանութեան կամ յեղափոխութեան միջոցներու: Հաճեցէք դիտել հոս սա կարեւոր իրողութիւնը թէ յեղափոխական կուսակցութիւնը գոյութեան եկաւ միայն երբ արդէն Սուլթանը բաւական յառաջ գնացած էր հայաւեր ընթացքին մէջ: Կուսակցութիւնը զօրաւոր չէր, և չկրցաւ ու իցէ լուրջ դիմադրութիւն կազմաւորել ընդդէմ Թրքաց. բայց Համիտ գործածեց զայն իբրեւ պատրուակ մը՝ իւր անգթութիւնները բազմապատկելու:

Մինչ այսպէս, անդին Եւրոպա կը մերժէր ուշադրութիւն ընծայել խաղաղասէր Հայ գործիչներու դիմումներուն: Համիտ պատեհութիւնը չկորսնցուց, եւ գիտցաւ իւր յարաճուն յանդգնութիւնը համեմատական գործել Եւրոպիոյ անտարբերութեան, եւ մասն առ մասն ջնջումի եղանակէն ամբողջական կոտորածի չըջանին անցաւ: 1894 ի ամսուն Սասնոյ ջարդըն անել տուաւ: Աշխարհ լսեց, և բողոքոյ գոռ մ'էր դնդաց ընդ հանուր: Անգլիա ստիպուեցաւ բան մ'անել: Ինչ արաւ. կը յիշէք: Եօթն ամիս անցուց ըսպասելով որ Սուլթանի Թուրք Յանձնաժողովը քննէ և տեղակազրէ թուրքի կոտորածին նկատմամբ:

Յայնժամ հասած էր ամենակարեւոր վայրկեանը Հայոց համար: Մեծն Բրիտանիա միջամտած էր: Զարդի պատմութիւնը ճշմարտուած էր, և զոհ եղող ազգը սիրտ ի տրոփ կը սպասէր որ Եւրոպիոյ թեւարկու աջ պաշտպանէ զինքը անդրազոյն վտանգներէ: Ռուսիա և Ֆրանսա ևս միացան Անգլիոյ և, փոխանակ կոտորածի առաջնորդները պատժել տալու, բարեկարգութեան ծրագիր մը մատուցին Սուլթանին: Սուլթանը քանի մը չաբաթ մտածեց անօգուտ բայց անհաճոյ ծրագրին վրայ, և վերջապէս ստորագրեց զայն. ինչ բարի լուր պարզամիտ Հայերուն համար, և

ինչ բարի լուր նենգամիտ օտարականներուն համար ևս: Սուլթանին խելքը գլուխը բերած էին լոկ գիւնազիտական ճշնշումով, առանց բռնութիւն ի գործ դնելու: «Յաղթութիւն» գոչեց Անգլիական Կառավարութիւնը, «գիւնազիտական յաղթութիւն»:

«Ո՛չ յաղթութիւն» որոտաց անդիէն Կլատտութոն, «այլ պարտութիւն»: Արդարեւ պարտութիւն մ'էր երեք տէրութեանց մէջ կայացած այդ համաձայնութիւնը: Սուլթանը առած լինելով վստահութիւն — վստահելի աղբիւրէ մը — թէ տէրութիւնները ամենայն իրօք ջանալ չէին ուզեր բարենորոգումներն գործադրուած տեսնելու, թեւակոխեց իւր ասպարիզի ամենակարեւոր մասը — հրամայելով Հայաստանի և Փոքր Ասիոյ Հայ հասարակութիւններուն ընդհանրական կոտորումը: Եւ ահա ջարդերու լուրեր սկսան մի գլինի միոյ հասնիլ գաւառներէն: Կոտորած ի Տրապիզոն, կոտորած ի Բաբերդ, կոտորած յԵրեզա, կոտորած ի Կարին, և ի Տիգրանակերտ, և ի Խարբերդ, և ի Մալոթիա, կոտորած յԱրաբկեր և ի Մատէն և ի Բալու, կոտորած ի Մարաշ և ի Ֆրնուզ, և ի Պիրէնիք և յԱյնթապ և ի Բիլիս, և յՈւրֆա, և դարձեալ կոտորած ի Մարաշ, և կոտորած ի գիւղօրէս անթիւ անհամար:

Կոտորած. միթէ այդ սոսկալի բառըն բաւական կը բացատրէ՞ եղելութիւնները: Լոկ խողխողում չէ, յանհուն յոռեգոյն բան մ'է: Ո՞վ կարող է պատմել զանպատմելին. ո՞վ կարող է երեւակայել այնքան արհաւիրք: Յսինքս, թէ և բնիկ հայաստանցի, չեմ բաւեր ըմբռնել հարագործութեանց վիթխարի ահագնութիւնը: Քիչ մը կը հասկնամ անոնց զարհուրելի սաստկութիւնը երբ ինծի ծանօթ անձնաւորութեանց և ընտանի վայրերու աղէտներն կը լսեմ. զահաւոր մարտիրոսութիւնը, օրինակի համար, զՊատ. Ապուհայաթեանի, զՊատ. Սիրականեանի, և զայլ հովուաց և երիցանց զորս կը ճանաչէի անձամբ, կամ երբ կը կարգամ Ակին աւերումն ու ջարդը, իմ բնիկ քաղաքին յափունս Եփրատայ, թէ ինչպէս սոսկումն առաւ զկնիկներն երբ յանկարծ երեւցան մահմետական խաթամուժն իբրև վայրագ զազաններ մռնչելով, ինչպէս չարաչար ջարդեցին բոլոր արունները անխնայ երեքտասանամեկից և ի վեր, թէ ինչ դիւաշունչ կատաղութեամբ կտրեցին իմ մայրական հաւուս ականջներն, իննսնամեայ դողդոջ ծերունւոյ, և փորեցին աչունքը և նետեցին զմարմինը ի հուր իւր իսկ այրող տանն:

Զով ամբաստանեմ. զո՞յս դատապարտեմ: Զգօրականն ու ամբոխն որք գոր-

ծեցին այս ոճիրներն: Այո՛, բայց աւելի ե՛ւս գմեծ Մարդասպանն որ յղացաւ զծրագիրն և գործագրել տուաւ զայն ամբոխին: Աւելի յառաջ չպիտի՞ երթամ: Պիտի՛: Պիտի դատապարտեմ զգմեծ Տէրութիւններն որք մերժեցին մտիկ անել հոգեւարք Հայաստանի սրտաճմլիկ աղաչանացն, այ՛ն Հայաստանի որում պաշտպանութիւն խոստացած էին դաշնագրովք: Օ՛, դաշնագիրներու գործագրումը չէ նոցա հոգը, և ոչ քրիստոնէական քաղաքակրթութեան շահերն յԱրեւելս, և ոչ արդարութեան և մարդկութեան դատը, այլ յաղթութիւն, դիւանագիտական յաղթութիւն: Եւ ինչպիսի յաղթութիւն:

3,000 չիւղեր աւերակ դարձած են. 130,000 անմեղ մարդիկ, կանայք, մանկունք մորթուած են, կէս միլիոն ալ կը մնան առանց տան, առանց զգեստու, առանց հացի: Յաղթութիւն է դա թէ պարտութիւն:

Հաղարաւոր քրիստոնեայ կանայք և աղջկունք գերի տարուած են մահմետականաց տները կամ ի կնութիւն բռնադատուած են գազանաբարոյ թուրքերու և Քուրդերու, եկեղեցիներ ի մոխիր դարձած են, մատուռներ յախող և ի մզկիթ: Այ՞դ է արդեօք յաղթութիւն:

Մահիկին ի վեր քան զխաչն ծածանումն է արդեօք ձեր յաղթութիւնը,

Օ՛ր Սօլղալուրի • պատասխան տուր • և դո՛ւ կայսրդ Գերմանիոյ, և դո՛ւ Ձա՛ր Սուրբ Ռուսիոյ: Կը հարցաքննեմ, կ՛ը դատեմ և կը դատապարտեմ զձեզ ամէնքդ ո՛չ յանուն իմ այլ յանուն այն որբոց բազմութեանը որք հաց կ'ուզեն լալով • յանուն այն անմեղ մանկանց որք սուխններու վըրայ բարձրացան իբրեւ ի խաչ • յանուն հայ նահատակաց, քաջ քրիստոնեաներու այն բազմութեանը որք, ի պատասխանի սպառնալեացն թէ իսկոյն պիտի խողխողուէին եթէ չուրանային զՔրիստոս, գոչեցին «Պատրաստ եմք ի սէր Քրիստոսի մեռնելու» և մեռան • յանուն այն կանանց որք, պիղծ գինուորաց նախատինքէն խուսափելու համար, նետեցին իրենք զիրենք յեփրատ ու գետամոյն աներևութացան • յանուն Հայաստանի կոյսերուն որք, ի պաշտպանել իւրեանց պատիւն ընդդէմ զազիր առեւանգողացն, ընդունեցան 20, 30 սրի հարուածներ և վէրքերով և արեամբ ծածկուեցան • այո՛, յանուն այս դիւցազանց և դիւցազնուհեաց կը դատեմ ու կը դատապարտեմ զձեզ ամէնքդ, «Քրիստոնեայ» Տէրութիւններ:

Անոնց ամէնը դատած լինելով, այժմ յատուկ պատուաւոր յիշատակութիւն մը պիտի անեմ անոնցմէ մէկուն նկատմամբ: Գերմանիոյ կայսրը, դատելով իւր ճառախօսութիւններէն, գինուորական ոգւով

լեցուն է • և գրեթէ ամեն անգամ որ պատերազմի ու յաղթութեան վրայ կը խօսի, կը յիշէ նաեւ Աստուծոյ անունը: Պիտի կարծէինք թէ այնպիսի իշխան մը, ի տես 100,000 անմեղաց կոտորածին՝ պիտի վառէր սուրբ բարկութեամբ և սուր ի ձեռին պիտի գոչէր իբրեւ Մաքաբի—

Բարի՛ երկինք, կարճէ՛ ամէն անջրպետ. Դէմ առ դէմ բեր զիս և Թուրքիոյ այս դեմ, Դիր զինք ուր սուրս կրնայ հասնիլ. Եթէ խուսափէ, թող երկինք ևս մերէ մմա:

Փոխանակ ատոր, պաղ արեամբ ասու նա թէ պարտի «դիւին» իշխանութեանը նեցուկ լինիլ և ժամանակ տալ անոր որ գործադրէ իւր բարենորոգմանց ծրագիրն — այն բարենորոգմանց որք Պէւլինի մէջ իսկ խոստացուած էին Հայաստանի 18 տարիներ առաջ և պիտի իրականանային «առանց անդրադոյն յապաղման»: Այս քրիստոնեայ կայսրն արտայայտեց իւր համակրանքն ու յարգանքը Թուրքիոյ «դիւին» մատուցանելով անոր, Կ. Պոլսոյ վերջին կոտորածէն յետոյ, իւր ընտանեաց լուսանկարն:

Ոչ ինչ նուազ պատուաւոր կացք մը բռնեց այլ ոմն քրիստոնեայ կայսր, երիտասարդագոյն քան զԿիյոմ • Նա ալ ընծայներ ընդունեց, և իւր դեսպանն շքանշանով պատուեցաւ ի Մեծ Ոճրագործէն:

Կ'ողջունե՛ն զիրար ամենախորին յար-

գանօք Սուլթանն ու քրիստոնեայ կայսերք. նոքա ընծայներ ու շքանշաններ կը փոխանակեն մինչ իրենց առջեւ կուտակուած կը մնան 100,000 խողխողեալ դիակունք, և կէս միլիոն ալ ի կորնչել են սովամահ կամ համաճարակահար:

Ո՞ր դարու մէջ կ'ապրինք:

Ո՛ր քրիստոնեայ իշխաններ, դուք ձեռքը կը թոթվէք այն ճիւղին որ առ ոսն կոխեց ձեր դաշնագիրները, ծաղրեց ձեր սպառնալիքները, և ձեր երեսին նետեց ազգի մը գլխատեալ մարմինը ի հեճուկս երկնից ու երկրի...

Երկինք չպիտի ներէ ձեզ եթէ երկիր ներէ իսկ:

Այժմ, ձեզի կը դառնամ, քրիստոնեայ բարեկամք իմ, և ձեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ այն իշխաններէն որք ամօթալի պարտութիւնը կրեցին «Դիւէն» առ եկեղեցին Հայաստանի որ յաղթանակը տարաւ Քրիստոսով: Քրիստոնեայ Հայաստանը վիրաւորեալ է, արինաթաթաւ, գետնատարած, մերկ, սովալըւկ, և դեռ թշնամւոյն անգութ ոտքերը կը կոխոտեն զինքը, այսու ամենայնիւ յաղթական էնա: Ունկն դրէք նորա խօսքերուն: Ս. Պողոսէն սովրած է գայնս և ի խորագոյն խորոց հոգւոյն կը կրկնէ զնոյն —

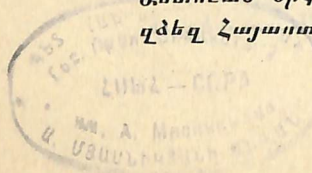
«Ո՞վ պիտի զատէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի. տառապա՞նք, թէ նեղութիւն,

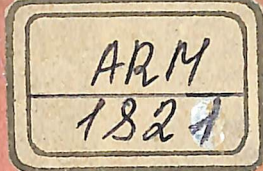
թէ հալածա՞նք, թէ սո՞վ, թէ մերկութիւն, թէ վտա՞նգ, թէ սո՞ւր. ինչպէս որ գրուած է քեզի համար կը սպաննուինք զօրհանապաղ. մորթուելու ոչխարի պէս կը համարուինք: Այլ այս ամէնուն մէջ եւս աւելի յալթող կը լինինք անով որ սիրեց զմեզ. քանզի քաջ գիտեմ թէ ոչ մահ և ոչ կեանք, և ոչ հրեշտակ և ոչ իշխանութիւնք և ոչ զօրութիւնք, և ոչ ներկայքս և ոչ հանդերձեալքն, և ոչ բարձրութիւն և ոչ խորութիւն, և ոչ այլ ինչ արարած կրնայ զատել զմեզ ի սիրոյն Աստուծոյ որ է ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր:»

Մինչ այսպէս կը պաշտեն զԱստուած ի հոգին իւրեանց, ջարդէն պրծեալները շատ գիւղերու մէջ զուրկ կը մնան հրապարակային պաշտամանց արտօնութիւններէն: Նոցա եկեղեցիները աւերեալ են, երիցունք սպաննուած, վարժապետք խողխողուած: Լոկ մարմնական անօթութիւնը չէ որմէ կը տառապին նոքա, այլ «որպէս եղջերուն ջրի վտակներուն կը փափաքի այնպէս ալ նոցա հոգին Աստուծոյ կը փափաքի:» Նոքա կ'աղաղակեն. «Ե՞րբ պիտի գամ ու երևնամ Աստուծոյ առջին: ...Պիտի ասեմ Աստուծոյ՝ իմ վէմիս, ինչո՞ւ տրտում պտըտիմ թշնամւոյն հարստահարութենէն. ոսկորներս փշրելու չափ թըշնամիներս զիս կը նախատեն՝ ամէն օր ինծի ասելով թէ ո՞ւր է քու Աստուածդ:»

Այո՛, բարեկամներ, թշնամույն այդ նախատինքը աւելի խորապէս կը կտրէ հայ քրիստոնէից ոսկորները քան բոլոր սուրք և սակուրք։ — Ո՞ւր է Աստուածդ, ո՞ւր են Քրիստոնեայ Տէրութիւնքդ. աւելի բարձրաձայն կանչէ, գուցէ քրիստոնեայ բարեկամներդ խուլ են...

Խուլ եղան Տէրութիւնք Հայաստանի աղաղակին, բայց դուք, քրիստոնեայ ժողովուրդք, ճշմարիտ իշխանք և իշխանուհիք, վստահ եմ թէ խուլ չպիտի լինիք։ Դուք կարող էք օգնել Հայաստանի և օգնել աստէն և աստ։ Ինչ որ տաք այժմ, ոսկի թէ արծաթ, պրծեալներուն օգտին, պիտի ծառայեն ոչ լոկ ի կերակրել նոցա սովատանջ մարմիններն այլ և ի սփոփել և ի զօրացնել նոցա թալկացող սրտերը։ Ինչ որ տաք անոնց, կուտաք քրիստոնեայ մարտիրոսաց որբերուն և այրիներուն։ Զեր ամենառատ տրոց համար քան զայս աւելի արժանի առիթ չկրնար լինել։ Երախտագիտութեամբ կը հռչակեմ արդէն ցոյց տրուած առատաձեռնութիւնը, բայց գումարք ցարդ համեմատական չեն եղած ահագին պէտքին։ Սպասուհի մը իւր բոլոր խնայածը նուիրեց հայ որբոց, այն է 95 տոլար։ Աներկբայ հերոսներ կան այս երկրին մէջ ևս, և այս ժողովոյ մէջ։ Թող Աստուած օրհնէ՛ զՀայաստան ձեզմով, և զձեզ Հայաստանով։

The Haik,

A Journal devoted to Armenia, Armenians, and
Oriental Peoples.

Published Semi - Monthly

BY

M. S. GABRIEL, M.D.,

AT

341 West 23d Street,
New York City.

SUBSCRIPTION, \$2.00

Advertisement rates are 10c. per Agate line per insertion

ՀԱՅՔ

ՀԱՆԴԻՍ ԿԻՍԼԱՄՍԵԱՅ

ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ

Տարեկան բաժնեգիրն է կանխիկ
երկու տուրք (տասն ֆրանք)

Հասցին է

M. S. GABRIEL, M. D.

341 West 23rd St., New York.